

Daiva Tamošaitytė
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Visuotinės religijos idėja Sri Aurobindo ir Vydūno pasaulėžiūroje

Anotacija

Straipsnyje remiamasi pasirinktais teksta – Vydūno „Tautos gyvata“ ir Sri Aurobindo „Žmonijos vienybės idealu“. Tyrimo tikslas – apibrėžti abi teorijas: žmoniškumą ir žmonijos religiją. Tyrimo metodas – istorinis lyginamasis. Ištyrus šių teorijų požiūrį į laisvės, lygybės ir brolybės problemą ego požiūriu, nustatyta, jog Vydūnas ir Aurobindo į šį klausimą žvelgia labai panašiai. Daroma išvada, jog visuotinės religijos idėja mąstytojų suvokiama humanistiniu dvasiniu pagrindu.

Abstract

In the article the author refers to selected texts of Vydūnas's „Tautos gyvata“ and Sri Aurobindo's „The Ideal of Human Unity“. The aim of the present analysis is to define the both theories, the humaneness and the religion of humanity. The analysis of these theories considering the problem of liberty, equality and fraternity and their relationship to the ego shows, that Vydūnas and Sri Aurobindo looks at it very similarly. The conclusion has been done, that the idea of universal religion is understood by them on a humanistic spiritual basis.

Raktiniai žodžiai: ego, religija, vienybė, žmonija
Key words: ego, religion, unity, humanity

Evoliucija žmonijos religijos ir žmoniškumo sampratoje

Žmonijos religijos sąvokoje prasminis akcentas yra adresuojamas ne religijai kaip tokiai, bet žmonijai, nes kalbama ne apie sinkretinės religijos rūšį, bet tik religinį santykį su objektu. Pagrindinė žmonijos religijos idėja yra ta, kad garbintina dievybė yra žmonija, kuriai žmogus turi tarnauti, o kiti stabai – nacija, valstybė, šeima – gerbtini tiek, tiek atspindi žmogaus dvasią ir padeda žmonijos raidai (Aurobindo, 542). Tokiu būdu Aurobindo apeliuoja į žmogui įgimtą poreikį kuo nors tikėti, tik pakeičia tikėjimo objektą. Šis akcento perkėlimas ne į Dievą, bet į patį žmogų susijęs su reformistine nuostata gyvenimo tikslus ir vilčių išsipildymą iš žadamo pomirtinio rojus perkelti į žemiško gyvenimo sferą. Nauja formuluotė nestato žmogaus aukščiau Dievo, tik atkreipia dėmesį į tai, kad ortodoksinės religijos neišsprendė egzistencinės įtampos prieštaravimų, o religiniai individo pasiekimai tikintis išganymo danguje į bendrą žmonių gyvenimą neįnešė nieko nauja. Tuo tarpu būtinybę apjungti nedaugelio religinius pasiekimus ir padaryti juos prieinamus daugumai rodanti civilizacinių ciklų eiga. Aurobindo prieina prie išvados, kad vienoms sambūvio formoms nunykus, atsiranda kitos, o bendra jų evoliucija nepaisant pasikartojančių regresyvių atkryčių rodo slinkti į vis glaudesnį žmonių susitelkimą, kurį po šimtmečio

įvardijame kaip globalizaciją. Globalizacijos priežastis ir tikslas yra iš pradžių menkai juntama, bet tolydžio vis labiau ryškėjanti kosmosą kurianti jėga.¹ Ši jėga pavaldi aukščiausiam būties principui, kuris visatos sandaroje įgyja skirtingus statusus. Tai – visa smelkianti sąmoninga dieviškoji dvasia, *sarvatragah*, viena visuose, *sarvam brahma*. Nelyginant individų sambūvio *spiritus movens*, dvasinis šios evoliucijos imperatyvas diktuoja ateities pasaulio modeliavimo kryptį.

Kaip Aurobindo argumentuoja šio neapčiuopiamo dvasinio principo viršumą? Jis teigia, kad jo buvimo logiką ir veikimą liudija pati žmonijos istorija, ir nors žmonijos religija dar netapo gyvenimo taisykle, intelektualinės prielaidos jai rasti buvo sudarytos jau XVIII amžiuje. Nūdienę demokratinę sanklodą su deklaruojamomis žmogaus teisėmis ir pareigomis Aurobindo laiko puranų kosmologinės idėjos įkūnijimu, *mānasa putra*, o žmonijos religijos tikslą, kurio turi siekti ir visos dabartinės žmonių religijos – dar Rigvedos himne išreikšta idėja. Šis tikslas yra ne vien individuali ar grupinė, o visuotinė, sakytume, globali tarpusavio brolybė ir praktiškai realizuota vienybė (Aurobindo, 541-542).

Religinis šio idealo pobūdis slėpėsi po racionalizmo kauke, tačiau tam, kad trys intuityviai iškeltos esminės idėjos – laisvė, lygybė ir brolybė – neliktų mechaniškai taikomais, bet praktiškai neveikiančiais svertais, žmonijos religija turinti įgyti aiškų ir imperatyvų pavidalą. (Aurobindo, 544) Tuo norima pasakyti, kad intelektualus, protinis arba racionalus žmonijos religijos vedamasis aspektas turi būti pakeistas psichologiniu ir dvasiniu. Būdamas iš esmės post-religinis mąstytojas, jis savą religingumo sampratą palieka atvirą interpretacijoms. Veikiausiai religijos terminą Aurobindo pasitelkia sąmoningai – kaip atpažįstamą ir priimtina masėms, liaudžiai, daugumai. Kita vertus, konstruodamas naują neovedantinę paradigmą mąstytojas veikiausiai siekia išlaikyti hermeneutines sąsajas su senaisiais hindų šventraščiais, kuriuos pats interpretuoja naujai. Pavyzdžiui, atgyvenusias sąmoningumo formas Aurobindo laiko mirusiomis šmėklomis, kurios užsispyrusiai atgyja ir hipnotizuoja praeitin žvelgiančius protus. „Mirusios religijos, mirę menai, mirusi moralė, mirusios politinės teorijos mėgina išlaikyti savo yrančius kūnus arba įsikūnyti gyvuosiuose“ (Aurobindo, 541). Aurobindo pabrėžia, kad žmonijos religija nėra tas pats, kas paprastai įvardijama kaip universali religija. Pastangos sukurti

¹ „Dvasios-sielos galios [...] visų svarbiausios. Jų veikimo niekas nesustabdys. Jos pasaulį kuria. Jos [...] yra žmoniškumo galios“ (Vydūnas, 255). „Pažįstama pasaulio Priežastis, kurioje yra tikroji žmonijos vienybė“ (čia žmonija yra brolija) (Vydūnas, 230).

universaliją žlugo; ji iš viso nėra įmanoma, nes, sutelkta į vienintelį dogmų ir ritualų rinkinį, paneigia dvasinę laisvės ir įvairovės principą. Žmonijos religija yra ne sistema, o tik naują žmonių tarpusavio santykių įprasminantis psichologinis fenomenas. Jos pamatinė mintis yra dar radikalesnė: žmogus privalo įsisąmoninti, jog tik bendruomenės gyvenime jo gyvenimas bus išbaigtas.² (Aurobindo, 554)³

Vydūno žmoniškumo samprata ne tiek religinė, kiek humanistinė. Tačiau jis pripažįsta religijos svarbą, nes nykstant gyvajam tikėjimui⁴ nyksta ir žmoniškumas. Žmoniškumas – tai įsisąmoninta siela-dvasia. Nuo įsisąmoninimo laipsnio priklauso žmoniškumo laipsnis, o nuo šio savo ruožtu – žmogaus ir tautos dora bei kūrybinė gyvastis, arba gyvata. Sąmonėjimas rodo sielos-dvasios žmoguje evoliuciją, kuri taip pat skatina tautos ir žmonijos evoliuciją. Paskutiniame „Tautos gyvatos“ skyriuje „Žmonijos vienybė“ Vydūnas teigia, kad tik tos tautos, kurios plėtoja aukščiausiąjį žmoniškumo principą, yra pajėgios išlikti ir praturtinti kitas. Tuo tarpu įvairiose tautose žmoniškumą visiškai įgyvendinę žmonės sudaro tarptautinę dvasinę draugiją, kuriai ankstesnės taisyklės ir ribos nebegalioja. Jie ir yra tikrieji žmonijos švyturiai, rodą kelią į vienybę (Vydūnas, 356-357).

Laisvės, lygybės ir brolybės idėjos ego požiūriu

Aurobindo ir Vydūno pasaulėžiūrų giminingumas gerai atsiskleidžia požiūryje į esmines gyvenimo tiesas – laisvę, lygybę ir brolybę. Laisvė šioje trijulėje apmąstoma kaip svarbiausias siekinys ir žmonijos brandumo matas, o brolybė – išgyventa vieningumo esmė. Abiem atvejais mokšos doktrinos perkėlimas į politinę socialinę plotmę rodo pasaulėžiūrinės sąsajos su upanišadų ir vedų pagrindu rekonstruota kosmologine neohinduistine epistema.

Žmonijos religijos idėja turi įveikti egoizmą – didžiausią tikrųjų religijų priešą. Individo, klasės ir nacijos egoizmui lemta išnykti.⁵ Laisvė, lygybė ir brolybė

² Išbaigtas – prisiminkime – Ātmano, dvasinės pilnatvės prasme. Tai yra, kai *ātmajñāni* (Patybė, Aš įkūnijusysis) jau galės tarti: „So’ham“ (Aš esu Jis), kitiems tai gali nieko nereikšti, neduoti jokios naudos, sukelti priešišką reakciją. Tokiu būdu dvasinės galios lieka kūrybiškai nepanaudotos platesniu mastu, dieviškasis projektas – pradėtas ir nebaigtas. Trumpai tariant, įvyksta eilinis šventųjų ir avatarų holokaustas.

³ Žr. Vydūną, p. 284-286.

⁴ „Tikyba nėra koks mokslas, pažiūra ar svajonė. Yra ji tikras dalykas, kurį galima patirti: yra ji tik viena. O ta viena tikyba yra tikresnė už patį gyvenimą“ (Vydūnas, 229).

⁵ Šiuo atžvilgiu Aurobindo žaidžia žodžiais, norėdamas pavaizduoti religinio nusiteikimo evoliuciją. Nacionalizmą jis įvardija šalies religija. Tačiau evoliuciją ir santalką vykdančią *ātmos* principas pamažėle laužo nacionalinius varžtus, ketindamas sukurti vieningą žmonijos naciją. Pagal Vydūną, žmoguje augant žmoniškumui, didėja psichologinio faktoriaus svarba. Tai atskiroms tautoms leidžia kopti evoliucijos keliu, iš lengvo numest visa, kas jas skiria ir gyventi tuo, kas vienija. „Pagaliau

yra žmonijos religijos idealai bei sielos dievybės, tačiau netapusios giliausia savastimi, jos lieka dirbtinėmis konstrukcijomis. Kuomet *ego* reikalauja laisvės, ji baigiasi sulig karingu individualizmu; kuomet *ego* gina teisę į lygybę, jis sukuria įtampą ir paneigia prigimtinę įvairovę. Tokiu būdu laisvės siekianti visuomenė negali pasiekti lygybės, o visuomenė, kuri lygiuojasi į lygybę, privalo aukoti laisvę. Geriausiu atveju ji susitelkia į bendrus egoistinius tikslus ir laikinai pagerina darbo, produkcijos bei vartojimo organizavimą. Iš trijų dvasios atributų, pasak Aurobindo, svarbiausia yra brolybė, kuri gyvena sieloje ir kyla tik iš jos. Todėl laisvė ir lygybė turi remtis brolybe, antraip triumfuos *ego*: vienų žmonių interesai ir teisės nuolat prieštaras kitų žmonių interesams ir teisėms. Žmonijos religijos požiūriu laisvė suvokiama kaip laisva dievybės savikūra žmoguje, lygybė – šios laisvės garantavimas visiems ir tos pačios dievybės pripažinimas visuose. Siekiant brolybės, lygi savikūros laisvė grindžiama bendrais tikslais, bendru gyvenimu, proto ir jausmų vienybe, kuri savo ruožtu remiasi vidinės dvasinės vienybės pripažinimu.

Vydūnui žmoniškumas yra egoizmą naikinantis žmonių santykių pagrindas. Kadangi egoizmo laipsnis žmonėse nustelbia žmoniškumo laipsnį, nei laisvė, nei lygybė iki šiol nebuvo įgyvendintos. Analizuodamas žymiausių mąstytojų sukurtas utopijas⁶ ir anarchistinius visuomenės modelius⁷, jis pastebi minties poslinkį, rodantį suvokimą, jog pirmiausia reikia keisti ne aplinkybes, o patį žmogų. Jų tarpe neprilygstamu genijumi Vydūnas laiko Platoną, kuriame randa bendramintį: doras žmogus yra tas, kuris įgijęs intuityvų išmanymą ir sielos regėjimą. Teisingumas esąs žmogaus sielos ilgesys ir idealas, o iš to ilgesio turi būti kuriama žmonių santykių tvarka.⁸ Vydūnas laisvę ir lygybę taip pat kildina iš vidinių žmogaus galių, iš jo esmėje (sieloje) glūdinčios brolybės, iš dvasinių aspiracijų. Šiame kontekste jis apmąsto ir laimės sąvoką. Kita vertus, nors Vydūnui aukščiausia valdžia yra siela-dvasia, jis daugiau moko apie jos prasmę, nei, kaip Aurobindo, iškelia į egzistencinio imperatyvo sferą. Didžiausia prasmė jam – mokša, išsilaisvinimas iš *ego* pančių, buvimas žmogumi pačiam sau. Vydūnui savo vidinį Aš realizavęs žmogus yra branduolys, iš kurio spindi žmoniškumas, ir tik tokiu vedantiniu požiūriu pasiekęs išsilaisvinimą, žmogus bus ne tik laisvas, bet dykas. Būti dykam Vydūno filosofijoje

ir tautos tegali būti priemonės kūrybos tikslui, kurios ištarnavusios pranyksta“. Dvasinis kūrybos principas yra kosmologinis veiksnys, kuris gimdo „naujų žmonių pavidalus“ (Vydūnas, 348-357).

⁶ Hipodamas iš Mileto, Tomas Moras, Kampanela, Klodas Anri de Sen-Simonas ir kt.

⁷ Prudonas, Štirneris ir kt. (Vydūnas, 303-309).

⁸ „Seni valdžiovos klausimai“, V skyrius.

reiškia būti daugiau, nei šiaip išoriškai laisvam: „Dykybė yra ta žmogaus būtis, kurioj žmogus nekliudomas gali apreikšti gryną savo asmenybę, savo esmės galias.“ (Vydūnas, 320). Čia laisvė ir dykybė koreliuoja kaip hindų *tyāga* ir *sannyāsa*. Ir Aurobindo, ir Vydūnas *ne-ego* (realizuoto Aš) turinį laiko savaime pakankamu, tačiau Vydūnui pakanka ir paties realizavimo fakto. Tikslingumo atžvilgiu individualistinė išsilaisvinimo reikšmė nusveria bendruomeninę.

Kadangi žmonijos religijos ir žmoniškumo tikslas – žmonijos vienybė, svarbu nusakyti numatomus būdus jai pasiekti. Iš požiūrio į tris esmines idėjas matyti, kad Vydūnui žmonių vienybė savaime, tarsi be pastangų išsirutulios iš žmoniškumą išskleidusių išminties. Aurobindo žmonijos religijos samprata gerokai sudėtingesnė ir dinamiškesnė: ji numato žūtbūtinę įvairiausių konfrontuojančių galių kovą. Šios kovos peripetijas ir rezultatus jis stebi iš *ātmano* pozicijų, kuris per savo vietininką – sąmoningą dvasinę jėgą – vykdo žmonijos vienijimo planą. Iš to, kaip Aurobindo ir Vydūnas braižo ateities projektą, pastebime esminį episteminių abiejų pasaulėžiūrų skirtumą. Nors žmoniškumas Vydūnui taip pat yra tam tikras „sudievojimas“ ar bent jau iš dvasios kylanti kokybė (susidvasinimas), jis moko, jog žmogus paradoksaliai dar turi tapti žmogumi. Vydūno požiūris į istorinę žmonijos raidą iš dalies remiasi teosofine epistema. Galutinė žmogaus pasiekta pilnatvė yra žmoniškumo pagimdyta dykybė, kurioje pasiekiamas absoliutas. Aurobindo projektas, priešingai, neapsiriboja nei žmoniškumo (žmogiškumo) išrutuliojimu, nei panirimu į nirvaną. Jis kalba apie galimybę žmogui pranokti save, tapti antžmogių ir sukurti nebe žmoniškąjį (žmogiškąjį), o dieviškąjį (gnostinį) gyvenimą žemėje. Žmonijos religija jam yra viena iš evoliucijos pakopų į galimą aukštesniųjų būtybių, kurioms dar nėra pavadinimo, „religiją“. Galima daryti prielaidą, kad, pasiekus tikslą, religijos sąvoka nebegalios, nes gnostinėje visuomenėje tikėjimas savaime virsias žinojimu.

Išvados

Iš to, kas pasakyta, aiškėja, kad abiem mąstytojams žmogaus gyvenimo tikslas ir priemonės tam tikru mastu sutampa: žmonijos religija arba žmoniškumas yra pagrindinis siekinys, nes jis garantuoja dvasios-sielos savikūrą arba atsilukštenimą ir veda link žmonijos vienybės. Tą vienybę nulemia iš sielos kylantis žmonių artumas, pasireiškiantis vidine laisve, lygybe ir brolybe. Įdiegti į gyvenimą šiuos dieviškuosius atributus Vydūno manymu gali tik visiškai žmoniškumą išskleidęs žmogus ar tauta, o Aurobindo – gnostinis žmogus (visuomenė). Apibendrinant pateiktus teiginius darytina išvada, jog ir Aurobindo, ir Vydūno pasaulėžiūroje visuotinės religijos idėją

reikėtų suprasti ne kaip kurios nors religijos primetimą visiems individams ir nacijoms, bet modernia žodžio prasme – kaip tikėjimą žmogumi, žmoniškumu ir visa žmonija, kuri yra pajėgi atskleisti savyje dieviškąjį pradą. Kuriant ateities visuomenę šį uždavinį abu mąstytojai laiko svarbiausiu.

Summary

In the present article the author discusses an idea of universal religion in the light of philosophical systems of Indian thinker Sri Aurobindo and Lithuanian thinker Vydūnas. The comparative analysis of their concepts, „religion of humanity“ and „humaneness“ shows, that the main aim of such an endeavour is the unity of humanity, which can be achieved by developing of the soul and spirit first in an individual and then in a society. In that respect the categories of the liberty, equality and fraternity are scrutinized as seen by both thinkers. The conclusion has been made, that Sri Aurobindo and Vydūnas make very similar distinctions about the future humanity, which has to get rid of the main obstacle, i e. *ego*. Only then, according to them, the real unity considering three main truths of life discussed above can be accomplished. The divine attributes can be put into life by the wholly developed „humaneness“ of the people (Vydūnas) or by the future gnostic supermen (Sri Aurobindo). Consequently, the idea of universal religion must be understood as a free faith in the man and the human race, capable of the internal and external developing of the spiritual principle.

Literatūra

Aurobindo, Sri. *The Human Cycle. The Ideal of Human Unity. War and Self-Determination*. Sri Aurobindo Ashram Press, Pondicherry: 1992.
Vydūnas, Raštai, t. I, „Mintis“, Vilnius: 1990.